

Fig. IIIb.169. Parja, P20: a) ▲ d'râm\nturi de la etaj cu bile de pra[ti]e b) ▼

pe conturul gropii, rezultat de la arderea stâlpilor, pentru a nu putrezi prea repede. În unele gropi s-a găsit și un par mai subțire (Fig. IIIb. 170, profilele s, u, v).

D'râm\nturile foarte groase ale acestei construcții (de cca. 50 cm), mai ales de la etaj, au apărut la nivelul de -135 cm. Delimitarea construcției era mai clară doar la -160 cm, când apar urmele de pereți prăbușiți. La parter au fost două gropi de stâlpi semicirculari, ce corespund într-o zonă unde lipsește chirpiciului de la podeaua etajului, fiind probabil o intrare iar stâlpii serveau la o scară interioară (Fig. IIIb.170a, marcaj Sc, de la scară).

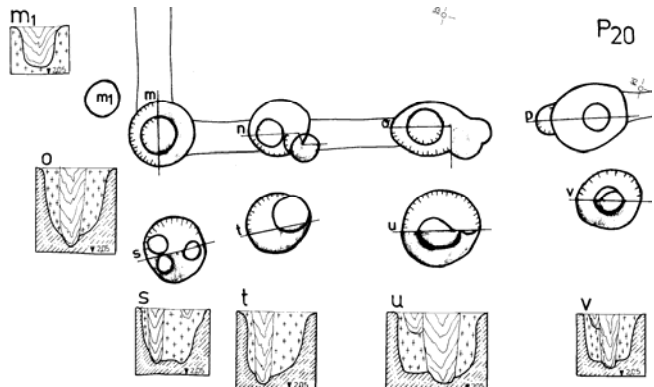
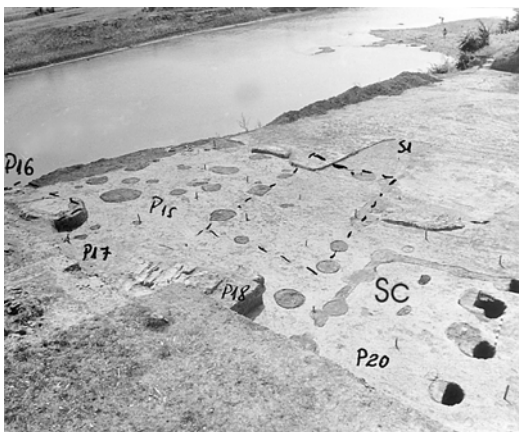

Fig. IIIb.170. Parja, Casa Tribului, structuri de fundații: a) partea de E; b) gropi de stâlp

Construcția avea blocuri mari de lut, groase, cu d'râm\nturi masive de chirpici cu mult pleavă, chirpiciul fiind ars slab, mai ales straturile de la exterior. La nivelul etajului au fost descoperite mai multe bile de pra[ti]e, unori grupate (Fig. IIIb.169b), o parte din ele neare. Ele au fost descoperite odată cu primele resturi de chirpici, dar se aflau pe tot cuprinsul construcției. Mai reținem puținul material ceramic și uneltele.

A fost studiat cu deosebită atenție sistemul de gropi și stâlpi ai construcției, de o echipă tehnică specializată, condusă de Fr. Resch și Z. Kalmar-Maxim. Astfel s-a constatat că stâlpii au fost întâi ascuși, apoi arși în foc după care erau înfiși în fundul gropii prin izbire. La unele gropi, alături de material brun provenit din putrezirea stâlpilor, s-au găsit și urme de cărbune

Fig. IIIb.171. Parja, P20, d'rămăturile etajului

Urmele unor pari de la structura pereților apare pe latura de est (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 28/1; 60/1-2; 74/2; 75/2-4). Pereții etajului aveau o structură de pari [i nuiile grupate în fascii.

De la -135 -145 cm apar fragmente de pereți ce provin de la pereții laterali ai etajului, unele fragmente picând în picioare (Fig. IIIb.171). O grupare masivă de chirpici, din zona

centrală, marchează podeaua aceluși etaj (Fig. IIIb.171-172), (*Ibidem* I.2, pl. 74/2). După demontarea pereților [i a podelei de la etaj, a fost găsită structura inferioară a podinii [i câteva materiale arheologice (*Ibidem* I.2, pl. 74/2, 75/1). O grupare piramidală din bile de prătie se afla în vecinătatea peretelui de est al construcției, fiind găsită pe d'rămăturile etajului. Asemenea grupare a fost descoperită [i în Sanctuarul 2, în încăperea de est. La etaj apare o mică vatră de foc în colțul de SV (*Ibidem* I.2, pl. 107/1-2), iar în centru [i spre vest fragmente masive de chirpici.

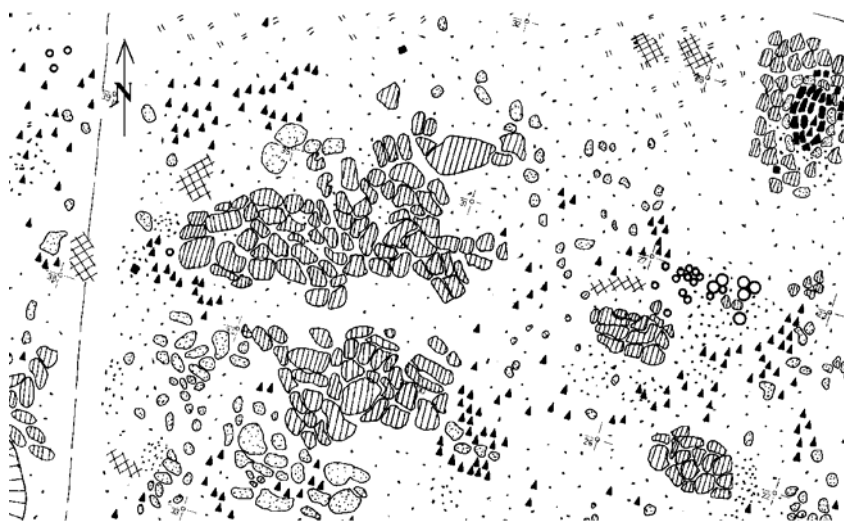

Fig. IIIb.172. Parja, P20, d'rămăturile etajului, gruparea de bile în stânga

Ruperea neregulată a pereților [i prăbușirile masive, uneori în cant, arată o d'rămare [i prăbușire a lor în timpul focului; unii pereți nu erau arăți complet la prăbușire. La adâncimea de 1,6 m apar pe toate laturile resturile a peste 50 de stâlpi [i pari situați pe traseul pereților (*Ibidem* I.2, pl. 76/1). Din

studiul lor s-a observat că traseul pereților nu este întotdeauna simetric (*Ibidem* I.2, pl. 107/1-2) având forma nu a unui dreptunghi ci a unui paralelogram, formă constatată [i la Casa Meandruului. În colțul de nord-vest erau resturile unei vetre de foc de la parter, neamenajate. Nu [tim însă c'rei etape aparține, primei construcții - caci 50 de stâlpi nu sunt necesari unei singure construcții – sau celei de a doua, celei cu etaj.

Tot pe la -160 cm, au apărut, ici - colo fragmente de pereți în picioare. Pe latura de est, au fost sesizate gropi de pari [și stâlpi în grosimea peretelui ars sau nears.

Construcția avea același plan (în formă de megaron) ca sanctuarele, P4 și P8, dar dimensiunile erau mai mari, iar arhitectura era deosebită. La ridicarea sau în vremea funcționării Sanctuarului 1 exista și o etapă a construcției P20. La demontarea Sanctuarului 1, sau la ridicarea Sanctuarului 2, mulți stâlpi mari au fost dublați de alții mai mici. Unii din stâlpii vechi se mai aflau în picioare atunci când se săpau noile gropi pentru stâlpi (evident pe latura de est : Fig. IIIb.170a). Foarte puțini stâlpi aveau chirpici în groapă (groapa f). Unii stâlpi au fost rigidizați cu bucăți de chirpici la fundație (h1, i1, e1) (Rus, Lazarovici Gh. 1991, fig. 10).

Circa două treimi din zona de vest a construcției era acoperită cu un etaj, iar podeaua amenajată deosebit, era lipită cu lut. Porțiuni din podeaua bine netezită s-au găsit la preparare. Pe o porțiune - aflată în zona centrală, judecând după zidurile masive de chirpici (marcăj d) - construcția avea și pereți laterali (de nord și vest), deoarece s-au găsit fragmente de pereți de lut cu impresiuni de nuiele puse vertical, grupate în fascii (asemenea structură a apărut la L42 și la *Casa cerbului*). Pereții sunt destul de groși, cu multă pleavă în argilă, fiind arși slab, dar cu împletituri sau fascii de nuiele. Pereții aveau 3-4 straturi de lipituri provenind de la reparații ulterioare. Aceștia se prăbușesc peste podeaua de jos și printre dărâmurile de la etaj (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl.28/1; 60/1-2; 75/2-4, 77/3; 107/1-2). Pe aceeași podea, printre dărâmăturile de la etaj și parter s-au găsit bile de prătie din care unele nearse.

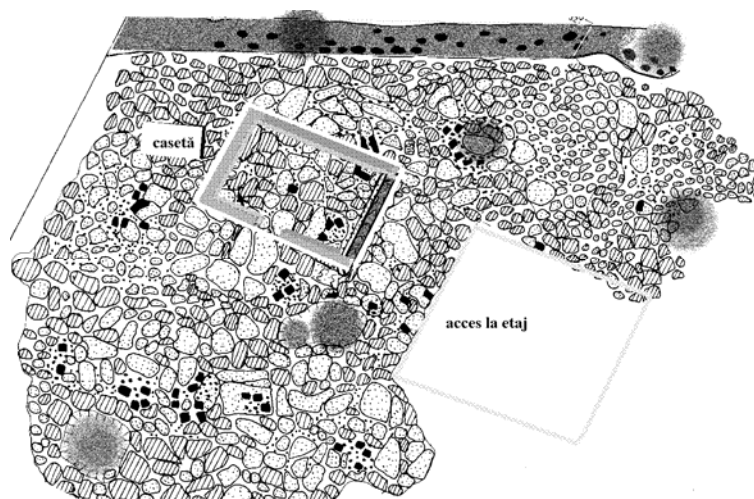

Fig. IIIb.173. Parja, Casa Tribului, P20, dărâmurile etajului, casetă și acces la etaj

În jumătatea vestică a construcției, la etaj, a fost descoperită o grupare ordonată de chirpici, cu o bordură, ce părea o vatră sau o masă îngustă pentru ofrande, dar e posibil să fi fost și un loc pentru dormit.

Construcția avea o fundație din stâlpi masivi și un [an] în care au fost înfipti stâlpii intermediari. Pământul din [n]ule] a fost pus imediat după fixarea stâlpilor, deoarece are în amestec pământ galben și negru. [n]ule]ul fundației peretelui era foarte vizibil, atât uscat cât

mai ales umed, la nivelul fundației [i deasupra lui (Lazarovici Gh. et alii 2001, pl. 28/1; 74/1-4; 76/1). Stâlpii interiori erau foarte masivi, având gropi mari [i adânci. La acele gropi se putea observa atât groapa de s\pare cât [i groapa stâlpului putrezit sau urma de la arderea inten]ionat\ a vârfului cioplit pentru a nu putrezi. La capetele de est [i vest [i la peretele de nord, pere]ii laterali ai construcției, stâlpii de sus]inere au fost dubla]i fie pentru stabilitate [i rezisten]\, fie pentru a sus]ine un acoperi[mai larg cu strea[in\ pentru a feri pere]ii de ploii (Lazarovici Gh. et alii 2001, pl. 107/4). Pentru asemenea construc]ie sunt analogii etnografice la barl\, fie la sanctuare. Acest gen este specific nivelului 7c [i 6 (vezi planurile mai sus). Acolo stâlpii erau înso]ii adesea de coloane sau statui sculptate (Rus, Lazarovici Gh. 1991, 96, fig. 10).

Pe *peretele de sud*, cel dinspre sanctuar, [n]ule]ul lipsea. Pe peretele de est pare s\ fi existat o intrare (Lazarovici Gh. et alii 2001, pl. 74/3). La fel pe latura de vest, deplasat\ spre col]ul de SV, ca la Sanctuarul 2. În spatele aceluia[i perete, în interior, se aflau dou\ g\uri de stâlpi mai sub]iri care consideram c\]in de o scar\, deoarece în aceea[i zon\ lipseau depunerile podinii suspendate. Urme de bârne transversale arse s-au g\sit [i în jum\itatea de est, dar acestea nu erau acoperite cu lut. Ar trebui s\ ne gândim c\ această construc]ie avea doar o parte din pere]i [i podea lipite cu lut, restul fiind numai din lemn. De-a lungul pere]ilor mai erau câteva g\uri de stâlpi care sus]ineau, foarte probabil, bârne mai largi sau elemente arhitectonice a c\rui func]ionalitate ne scap\, unii fiind mai târzii, pentru a asigura bârnele care cedau în timp. Sub construc]ie se afla o groap\ mai veche, s\pat\ din partea superioar\ a p\ământului galben, fr\ materiale arheologice. Credem c\ acesta a fost o groap\ pentru extragerea lutului necesar pentru lipirea pere]ilor primului sanctuar sau la ridicarea construcției. Groapa era umplut\ cu p\ământ galben amestecat cu negru.

Materialul arheologic în P20 consta din unelte [i ceramic\.. Fa]\ de m\rima complexului obiectele sunt pu]ine, la fel [i ceramica. Dintre uneltele de piatr\ amintim un t\i[asimetric de topor dreptunghiular [i un topor migdaliform. O sul\ cu vârful rupt [i o spatul\ mare, întreg\ au fost lucrate dintr-un perete de os lung. Mai amintim un v\scior miniatural, fragmente de str\chini tronconice, globulare, bitronconice [i profilate. Exist\ ceramic\ incizat\ [i cu pliseuri, fie cu decor vin.ian, fie meandric, specific culturii Banatului, pictat\ uneori cu alb sau ro[u. De remarcat este calitatea bun\ a categoriilor ceramice.

Reconstruc]ia lui P20. Partea inferioar\ a acesteia consta dintr-un zid gros de lut, în jur de 25 cm, format dintr-un schelet de lemn nu prea masiv. Lutul urca din funda]ie cca. 20 cm pe alocuri, acolo unde a fost ars. Structura construcției, a acoperi]ului [i a zidurilor se bazeaz\ pe acest schelet masiv de lemn, bine reliefat în plan. În amprente de pe chirpici, pe o por]iune a peretelui de nord, spre col]ul de nord-est, poate fi observat\ structura interioar\ a peretelui, format\ din pari orizontali a[eza]i unul lâng\ altul, alternând cu pari mai gro[i, pu[i din loc în loc. Pari verticali, înfip]i cu un cap\t în funda]ie (observa]ie sesizat\ [i la P8) erau fixa]i de al]i pari orizontali afla]i la distan]\ de 25-30 cm unii de al]ii, a[a cum reiese dup\ urmele de impresiuni de pe chirpici. Leg\tura între pari era realizat\ cu nuiete. Uneori, în structura unui perete o asemenea „]es\tur\” sau împletitur\ intra de dou\ ori. O asemenea]es\tur\ nu dep\ea în]ime 2 - 2,5 m, fiind fixat\ între doi din stâlpii structurii de baz\.. Din loc în loc erau [i pari mai gro[i, dar ace]tia nu au]sat urme atât de clare ca la P8, funda]ia aici fiind amestecat\ [i cu pământ negru; la P8 era doar din lut galben.

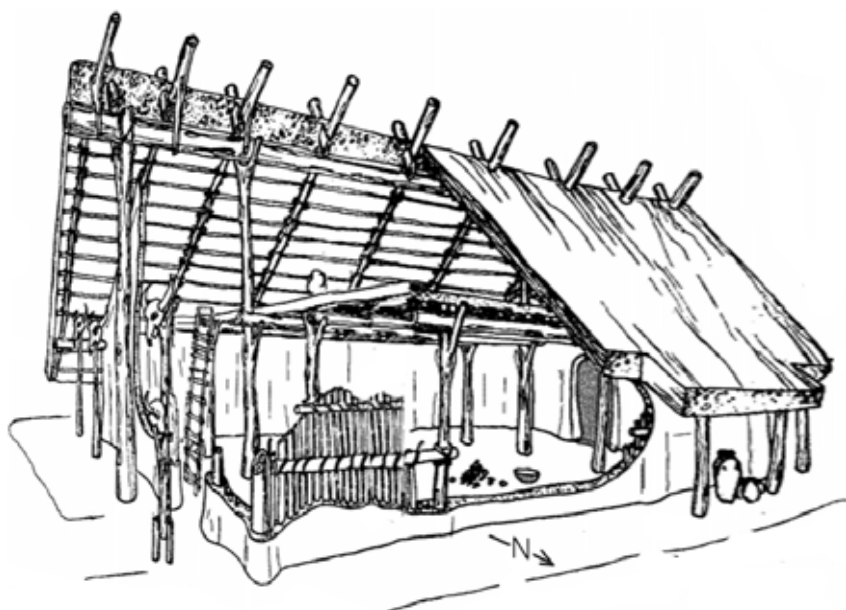

Fig. IIIb.174. Parja, barjă sau „Casa Tribului”, P20, reconstituire

În stânga intrării de est, în interior, aș cum am mai spus se aflau două grăduri de stâlpi, care puteau servi pentru mângăinarea unei deschideri [și montarea unei scări pentru accesul la etaj. După dispunerea chirpiciului din partea de etaj, [și după unele lipituri de la reparații, rezultă că această intrare se întindea doar între stâlpii centrali, în rest podina putea fi din lemn sau lipsea, ca la P8.

Locuința 8. Casa de preot ? sau a celor care serveau Sanctuarul 2

Aceasta este una dintre construcțiile mai deosebite, prin amplasarea sa în imediata vecinătate a Sanctuarului 2, mai ales a părții de vest, parte legată de ritualuri zilnice. Tot în această zonă, în parte peste ruinele ei se ridică, după distrugerea, nivelarea [și călcuirea cu argila a Sanctuarului 2, un altar comunitar **Altarul de sud**.

Fig. IIIb.175. Parja, P8, fundațiile structurii de bază din ambele faze, resturi de podea în stânga

Construc]ia 8, P8, nivel 7c-6 (etaj, Lazarovici Gh. et alii 2001, pl. 106, fig. 87), intr\ în categoria construc]iilor cu o singur\ înc\pere, cu caracter social (ca [i P4 [i P20), fiind situat\ în imediata vecin\tate a Sanctuarului 2. Construc]ia a fost studiat\ am\nun]it de c\tre Z. Kalmar-Maxim [i Fr. Resch. Aceste construc]ii sunt caracterizate prin pu]in\tatea materialului arheologic. În aprecierea caracterul ei cultic, ne baz\m pe urm\toarele constat\ri: s\r\cia inventarului ceramic, lipsa inventarului gospod\resc uzual, locul în zona central\ a sta]iunii, prezen]a unui idol-bust în m\rima natural\; piese [i situa]ii înt\lnite la Par]a de obicei în construc]ii de cult, fragment de vas cu fa]\ uman\, idol mare fragmentar cu decor deosebit.

Cl\direa se g\sea în zona central\, la sud de sanctuare, în fa]\ intr\rii Sanctuarului 1, fiind desp\ri]ite de o strad\ lat\ de cca. 4-5 m. Ea avea dou\ faze de locuire. În ambele faze de func]ionare ale Sanctualelor 1 [i 2, construc]ia func]iona [i a fost ref\cut\ (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 109-112; I.2, pl. 14/3; 52; 70/4; 71-73).

Construc]ia este ridicat\ în **nivelul 7c**, dup\ acela[i plan [i pe acela[i loc ca P8a. L\jimea construc]iei este de 4,75/5 m (interior), iar lungimea de 6,90/7,10 m (planul era în form\ de paralelogram, ca [i în alte câteva situa]ii, vezi mai sus P20, P4 etc.).

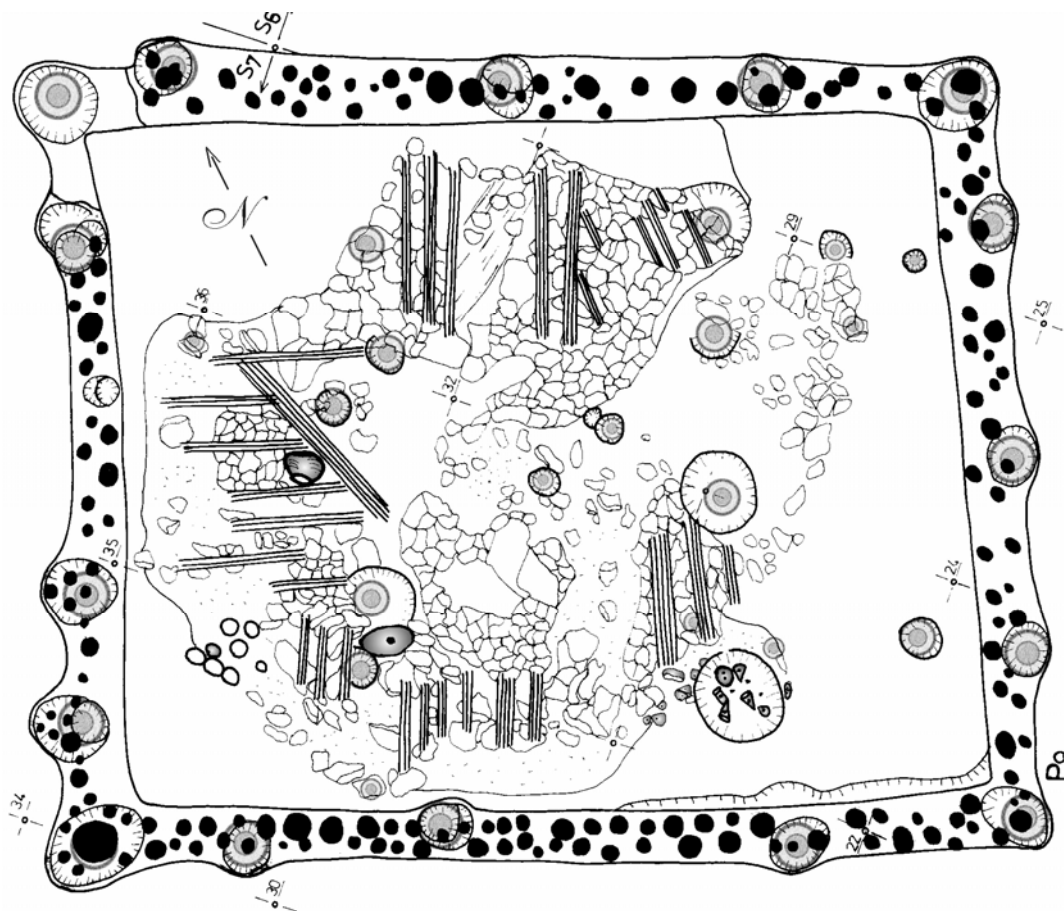

Fig. IIIb.176. Par]a, P8, structura pere]ilor din ultima faz\ [i structuri de b\rne de lemn carbonizate

{an]ul de funda]ie de pe partea de sud este pe acela[i traseu cu cel din prima construc]ie, iar în col]ul de sud-est cele dou\ {an]uri nu se suprapun. În faza veche locuin]a (P8a) era mai îngust\ (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 27/3-4, 72-73). Gropile de la

structura de bază din cele două faze greu pot fi separate, deoarece se întretaie. Unele pete de lut galben amestecat cu negru provin de la podea (Fig. IIIb.175). Pământul folosit la podea, rămas de la săparea anjurilor de fundație și de la gropile mari de structură, a fost împreună bătătorit. Există un număr mare de gropi mai mici care nu țin cărui orizont aparțin și ce rol au avut (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 109-112; I.2, pl. 27/3-4).

Pe durata **nivelului 6** clădirea este deosebită și din punctul de vedere al tehnicii de construcție, al planului și al etajului. Existența clară a unui etaj sau pod amenajat (Fig. IIIb.176), (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 109-112; I.2, pl. 71-74) a fost semnalată clar pentru prima oară la această construcție, în cea de-a doua fază de funcționare a ei. Urmele etajului erau vizibile prin resturile de cărbune de la bârnele de lemn, căzute pe podea. Etajul se întindea peste prima treime, cea de vest a construcției, în zona de deasupra intrării, aflat pe peretele de vest (Fig. IIIb.176).

Planul construcției constă dintr-un dreptunghi/paralelogram împărțit în trei zone, format din câte două rânduri de stâlpi, în interior. Intrarea era dinspre vest, unde se găsea o străduță lată de 1,5 - 2,5 m, cât era spațiul până la următoarea construcție sau la alt rând de construcții.

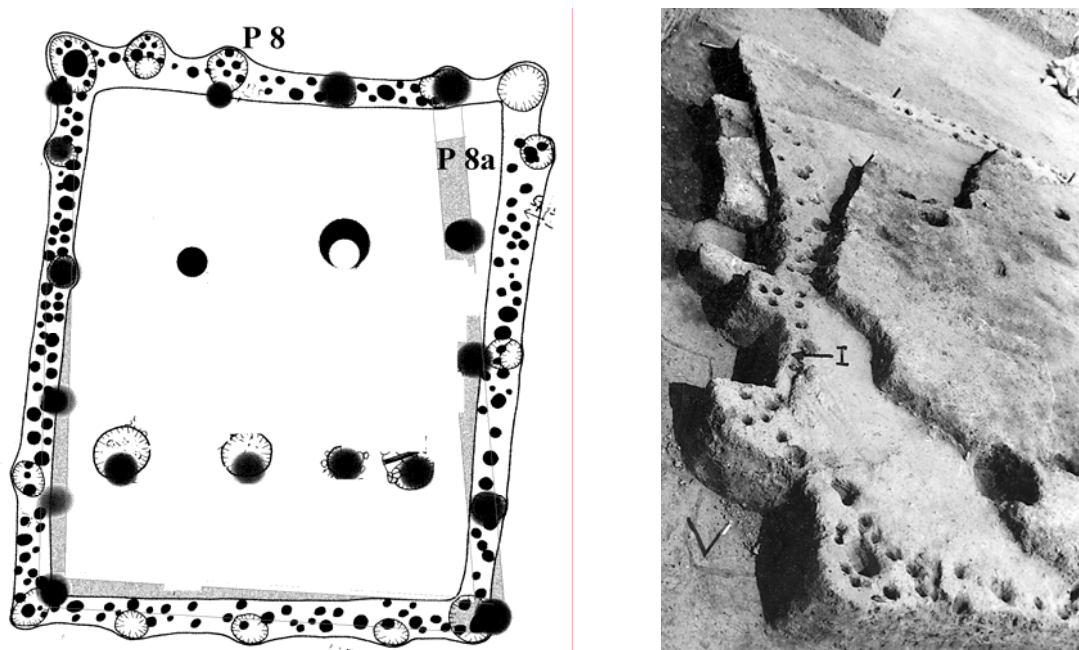
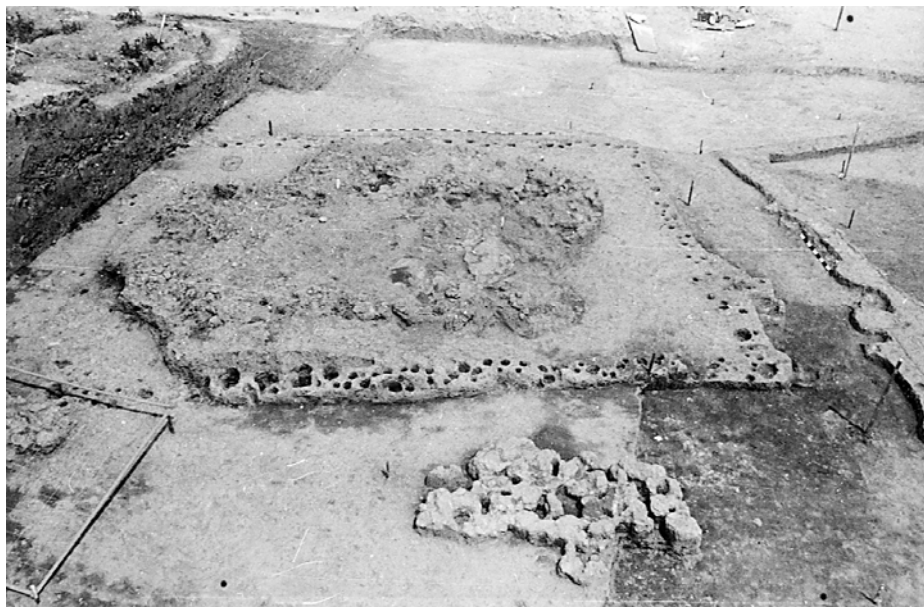

Fig. IIIb.177. Parja, P8: a) planul celor două faze; b) imagini cu podeaua celor două faze

Acoperișul era susținut de o structură de stâlpi mari, masivi, înfiți adânc în pământ, situați pe traseul pereților și în interior. Dispunerea lor este diferită de la un perete la altul. Stâlpii din faza veche erau aproape pe același loc, cu cei din faza nouă. **Pereții** erau formați dintr-o structură de stâlpi, bârne despicate și pari, montați într-un an lat de cca. 20-30 cm (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 109-112 I.2, pl. 70/3; 73/2-3).

Stâlpii de bază, erau înfiți mai adânc și se aflau la cca. 1,8-2,5 m distanță unul de altul (Ibidem, I.2, pl. 72/3-4). Parii ascuși, puși pe trei rânduri erau înfiți la adâncimi diferite.

a

b

Fig. IIIb.178. Parja, P8, vedere spre N; a) d'râm\turi de pereji; b) alte funda]ii de la P8 [i altarul 1 de S

Z. Maxim [i Fr. Resch au f\cut o analiz\ atent\ a structurii pere]ilor de la aceast\ construc]ie, foarte bine p\straji (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 109-112, I.2, pl. 71/3-4; 72/1-3).

Pe *peretele de sud*, st\lpii de structur\ se aflau la o distan]\ de cca. 1,90 - 2,50 m. În acest spa]iu erau montate dou\~trei [iruri de pari (Ibidem 2001, I.1, 109-112; I.2, pl. 732-3). Într-o por]iune mai bine p\strat\ a fost studiat\ cu aten]ie ordinea parilor, r\ndurile de pari, felul cum erau a[eza]i în perete. La unul din r\ndurile de pari dinspre interior, ace]tia erau la distan]e de 15-30 cm, fiind lega]i cu vegetale r\sucite sau f\ii de coji verzi. Un al doilea r\nd de pari în centru, nu a \sat urme în masa de chirpici. Un al treilea r\nd, la exterior [i uneori la interior, era format din pari înfip]i cu un cap în [an] [i dispu[i oblic (gen "c\priori"); pe ace]tia era aplicat lutul (Ibidem, pl. 27/4; 73/3). Parii sau st\lpii înfip]i vertical sau oblic în [an] (în spa]iile dintre [irurile mai largi), în [iruri formau [i o structur\ de rezisten]\ pentru

perete. Parii erau prinși între ei cu nuiele, fibre sau coji, în unele porțiuni s-au păstrat impresii foarte clare de la asemenea legături. Lângă latura de nord au fost două rânduri de pari de la un perete (vezi *Altarul 1 de sud*).

Fig. IIIb.179. Parja P8: a) ▲ vedere spre V; b) ▼ detalii etaj, podea carbonizată, bile de prăjitie în piramidă

Peretele de vest. Peretele a fost mai slab ars și structura nu a putut fi reconstituită, iar zona a fost afectată de lucrările pentru dig. El avea un număr mai mare de pari și fascii de nuiele. În colțul de SV al construcției se găsea o grupare din bile de prăjitie, de mari dimensiuni. De altfel, bile de prăjitie se aflau, de multe ori, în vecinătatea unor intrări, ca în Sanctuarul 2. În jurul peretelui s-a găsit chirpici mărunt, dovadă că acesta, ca și cel de est,

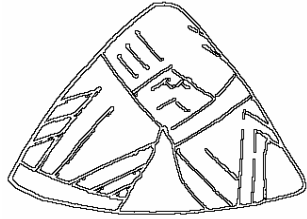
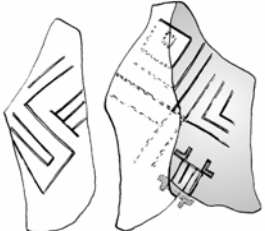
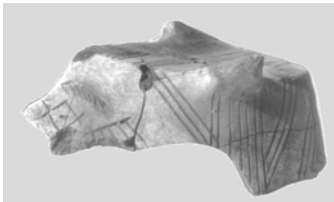
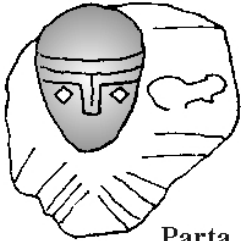

avea lipituri superficiale cu lut. În zona centrală, peretele de nord era bine păstrat, iar spre deosebire de alții avea mai multe straturi de lipitură din lut, fiind mai gros.

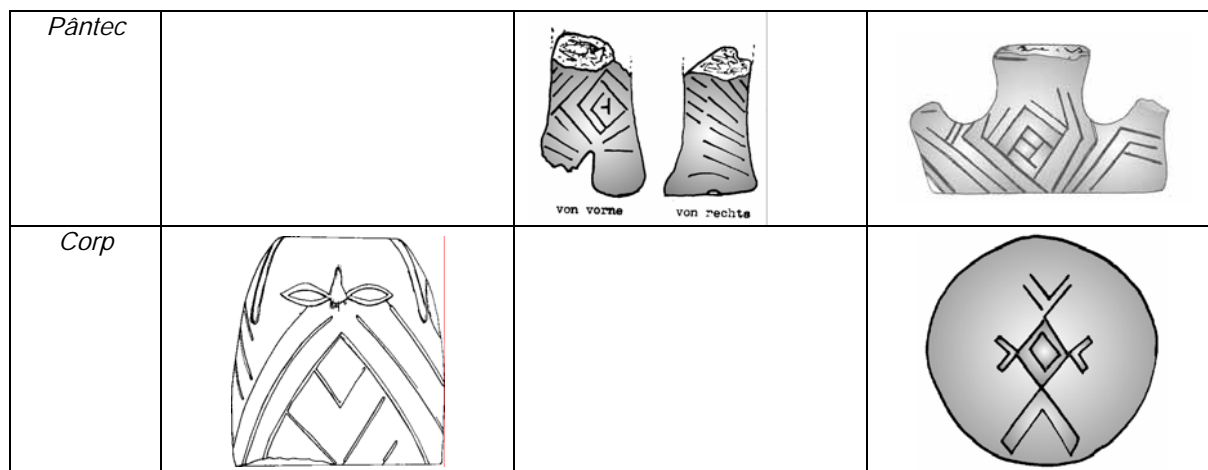
Peretele primei etape aveau aceeași structură, planul fiind ușor diferit (Fig. IIIb.177a planul; 178b, cel de est; 179a cel de sud).

Etajul avea o structură de bărne mari, despicate (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 109-112; I.2, pl.106). Câteva vâscoare mici din pastă fină, au fost găsite pe cărăbunele provenit din podeaua de lemn. Aici a fost descoperită o bărnă transversală, oblică (ce a lăsat o urmă în podea ca un canal) care avea lipitură de lut pe ea. Săptămă că lipitura de pe bărnă, mai subțire ca structura, s-a datorat prăbușirii petrecute înainte sau în timpul arderii. Bărnele așezate pe axul lung de la etaj cad împreună pe podea unde ard sau sunt carbonizate, dar rămân pe alocuri și unele arse incomplet. Ele aveau circa 20 - 25 cm lățime și erau dispuse la 18-20 cm distanță. Peste ele erau bărne transversale care asigurau rigiditatea podelei.

Dimensiunile etajului, după structura de pari, au fost de 2 x 3,2 m. Lățimea poate fi mai mare, dar, după bărne, se pare că se întinde numai în jumătatea de vest. O parte a acestei construcții a fost acoperită de altarul de sud, din nivelul 5a, ridicat după distrugerea construcției și sanctuarului. *Altarul 1 de sud* a distrus o mică parte din peretele de nord, spre colțul de nord-vest al acestei construcții. Structura lemnoasă a lui P8 era foarte masivă, cu lipituri groase, dărâmturile chirpiciului aveau cca. 30-50 cm grosime.

Podeaua. Prea multe urme din prima etapă nu s-au constatat, deoarece podeaua nu a ars, spre deosebire de etapa a doua, de la care s-au păstrat în mai multe locuri urmele arderii podelei și crăpături mari ale ei. Spre peretele de nord podeaua avea aspect de vatră neamenajată (Fig.IIIb. 179b, stânga).

Tabel 180	Capace	idoli	altele
Fașă			
Ochi		 Partă	

Construcția P8, cu planul în formă de paralelogram (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 109-112; I.2, pl. 73/1-2; 72/4), ca de altfel multe din construcțiile acestui nivel, avea dimensiunile de 7,20/7,3 x 6 m (5,6 m la interior). Între stâlpii de bază, situați la distanță de 1,5 - 1,8 m, structura pereților era diferită de la unul la altul, de la o zonă la alta.

Inventarul arheologic. În partea superioară a gropii 27 (G27), de lângă peretele de est, au fost descoperite două fragmente de sulac, mai multe lame microlitice, fragmente de spatule, vârfuri de ace din oase rotunde sau late, precum și un tîlă de topor, deșus în fundația zidului de vest. Cele din partea inferioară înneau de G27.

Lângă peretele de sud, în jumătatea lui de est, în interior a fost descoperit un război de Jesut (c. 27, marcat d). Greutățile erau grupate în colțul de sud-est printre rămăturile peretelui de sud și sub ele. Cele mai multe greutăți sunt conice, dar apar și câteva rotunde. Printre rămături, sub ele și la suprafață, în colțul de SV, au fost găsite mai multe bile de prație de mari dimensiuni cum arătam mai sus (c.27, marcat d). Greutăți pentru războiul de Jesut apar destul de des în sanctuare și construcții alături de obiecte de cult, ca de exemplu în sanctuarul de la Sălcea (Ordentlich 1972, 73), în Sanctuarul 2 [a].

Sub rămăturile peretelui de sud și ale etajului de lemn a fost descoperit un idol-bust monumental, din lut slab ars, ca urmare a unei arderi secundare (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 109-112; I.2, pl. 89/2).

În colțul de vest, lângă intrare au apărut câteva bile de prație grupate în piramidă, ca și în Sanctuarul 1 și în P20; cele mai de sus s-au răsturnat sau au fost ridicate de noi la un nivel anterior de șapă.

Între rămăturile peretelui de nord a fost descoperit un idol fragmentar de lut care după dimensiunile mari făcea parte dintr-un altar casnic. Pe piept avea un romb iar pe pântec avea marcat un alt romb terminat cu „V”-uri la colțuri. Acest model reprezintă în opinia noastră sugerarea unei stări de graviditate (Lazarovici Gh. 2004a; 2004b). De altfel în imaginile de mai sus câteva variante de romb redau idei apropiate: naștere, graviditate, naștere-lumină, lumină (după poziția pe care o ocupă pe corp : mai sus tabel 180).

a

b

c

Fig. IIIb.181. Parja, Altarul 2 de sud, nivel 5

Fig. IIIb.182. Parja, Altarul 1 de sud, nivel 7b [și P8 nivel 7c-6

Formele de vase reprezintă cele mai variate tipuri: tronconice, profilate, fragmente de cup\ cu picior, vase de provizii. Mai deosebite sunt: o buz\ de vas de provizii cu decor meandric, provenind de la unul din vasele mari cu fa\ uman\ [și un vas sac cu toate pe um\.

Ofrande de fundare

În fundația *peretelui de est*, aproape de colțul de NE, s-au găsit două v\scioare miniaturale [și o jum\tate de la un al treilea. Între cele două construcții nu s-a găsit o prea mare cantitate de lut ars [și nears, ceea ce presupune c\ peretele nu era lipit cu lut.

Altarul 1 de sud, Sanctuarul 1

Altarul era lipit de peretele de nord, în exteriorul primei etape a lui P8, înspre Sanctuarul 1, foarte probabil într-o faz\ veche, când exista o intrare spre r\s\rit în Sanctuarul 1. Înainte de ridicarea altarului C se afla un altar exterior, o construcție u[oar\ din pari dubli [și o vatr\ de foc. Probabil pe acea vatr\ la început se ardeau ofrandele de spice. Vatra de form\ circular\, avea gardin\ [și a fost pe jum\tate distrus\, foarte probabil intenționat. Nu au fost găsite resturi de la alți pereți, în mare parte datorit\ faptului c\ s\parea în campania precedent\ a fost mai neglijent\.

Deoarece era [și un al doilea altar în partea de sud, iar acesta era cel mai vechi, am renumerotat altarele de sud din vecin\tatea sanctuarelor.

Fig. IIIb.183. Parja, Altarul de est (P6)

Altarul de est

Acesta funcționează pe durata etapei 6 și se afla în afara Sanctuarului 2, la cca. 1,20 m spre est. Aici a fost descoperită o platformă sus-pendată cu chirpici, care poate fi considerată drept masă-altar. Era o construcție lată de cca. 1,50 m cu axul lung de 1,80 - 2 m. Altarul se afla în dreptul intrării principale din fața statuii monumentale, aparținând ultimelor etape de funcționare ale Sanctuarului 2 (nivel 6a, 6b). Se pare că avea o formă ușor ovală, fiind însă puternic distrus (o groapă mai târzie și lucrările noastre la profil în anii anteriori). Din aceste motive nu au fost

reținute prea multe detalii. Altarul era folosit inițial sub cerul liber, apoi protejat de un acoperiș sau împrejmuire.

Altarul 2 de sud (numerotarea veche Altarul de sud; P3)

În afara Sanctuarelor 1 și 2 au fost descoperite mai multe complexe de cult. În afara Sanctuarului 2, legat de ceremonialurile ce se desfășurau aici, dar și de alte practici rituale, amintim și existența unor instalații de cult: Altarul 2 de est, în vremea Sanctuarului 1; Altarul 2 de sud după distrugerea Sanctuarului 2 și altarele casnice găsite în mai multe complexe, unele descrise deja (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 242, fig. 197-198).

Altarul 2 de sud (în primele numerotări apare ca P3) reprezintă o masă-altar (Fig. IIIb.182, vezi și mai sus la nivel 5a) construit după distrugerea, nivelarea și acoperirea Sanctuarului 2. Podeaua mesei-altar a fost suspendată. Ea cade peste un strat de lut galben care provine, poate și de la descompunerea și împrăștierea lutului nears de la pereții Sanctuarului 2 și ai lui P8. Această masă-altar constă dintr-o podină de lut, lungă de 2,75 - 3 m, cu una până la trei refaceri (Lazarovici Gh. et alii 2001, 242 fig. 148, I.2, pl. 69/1), construită pe pari, suspendată.

Ca dimensiuni se apropie de mesele-altar din Sanctuarul 2. Pe mijlocul mesei au fost descoperite urmele unui zid intermediar, gros de până la 10 cm, uneori mai lat, fără structură interioară din pari și nuiiele (Lazarovici Gh. et alii 2001, fig. 148, I.2, pl. 69/2), montat de la început. Se pare că avea o formă ușor trapezoidală. Partea sa de vest a fost distrusă de excavațiile pentru dig, iar în partea de sud se afla o groapă, foarte probabil din nivel sau din vremea culturii Tiszapolgár.

Structura inferioară constă dintr-o împletitură de nuiiele și pari orientați NS. Podeaua se prăbușea, iar urma nuiielelor de pe chirpici rămâne imprimată în pământ.

Adesea colegii susțin că aceste nuiele ar fi îngropate. Noi am găsit doar un caz, Altarul A, Sanctuar 1, dar și atunci arderea puternică a Sanctuarului 2 a făcut posibilă coacerea pământului și recunoașterea lor. Pământul de deasupra lor era brun sau negru.

Altarul casnic din P126, nivel 5

Altarele casnice sau obștești sunt importante locuri de cult. În acestea se aduceau fie jertfe sau erau depuse ofrande cu cazia unor ritualuri legate de viața spirituală familială. Dintre acestea avem un caz mai deosebit: altarul casnic din P126A (Fig. IIIb.184).

Altarul 126 a fost realizat prin transformarea unui cuptor, prin înălțurarea calotei, înfigerea unui stâlp paralelipipedic cu un cap de taur din lut, o adevărată coloană dedicată capului de Taur așa cum apare în fața Altarului monumental din Sanctuarul 2. Urmele coloanei se văd pe vatra din fața cuptorului (Fig. IIIb. 184a-b). Probabil acestui cap i s-au fixat două coarne, ca la cele din Sanctuarul 2.

Fig. IIIb.184. Parja, altar casnic de cult, altar 126:
a) dărâmăturile; b) nivelul podelei

Dintre obiectele care au fost folosite în ritualul cultic din altar credem că sunt:

- trei vase între care și o cupă cu picior. Acestea au fost puse unul peste altul după ce în prealabil au fost sparte, simbolizând un anumit ritual;

- un lustruitor de ascuțit sau confecționat unelte și un topor; rostul acestora trebuie pus în legătură, poate, cu ascuțirea unor arme (în acest caz topoarele), comunitatea fiind în stare de „război”. Să nu uităm că în Sanctuarul 2 și în locuința P8 se aflau grămezi de bile de prăjită puse în piramidă la „sfințit”, semnificație posibilă având în vedere prezența lor în două din construcțiile de cult cele mai mari;

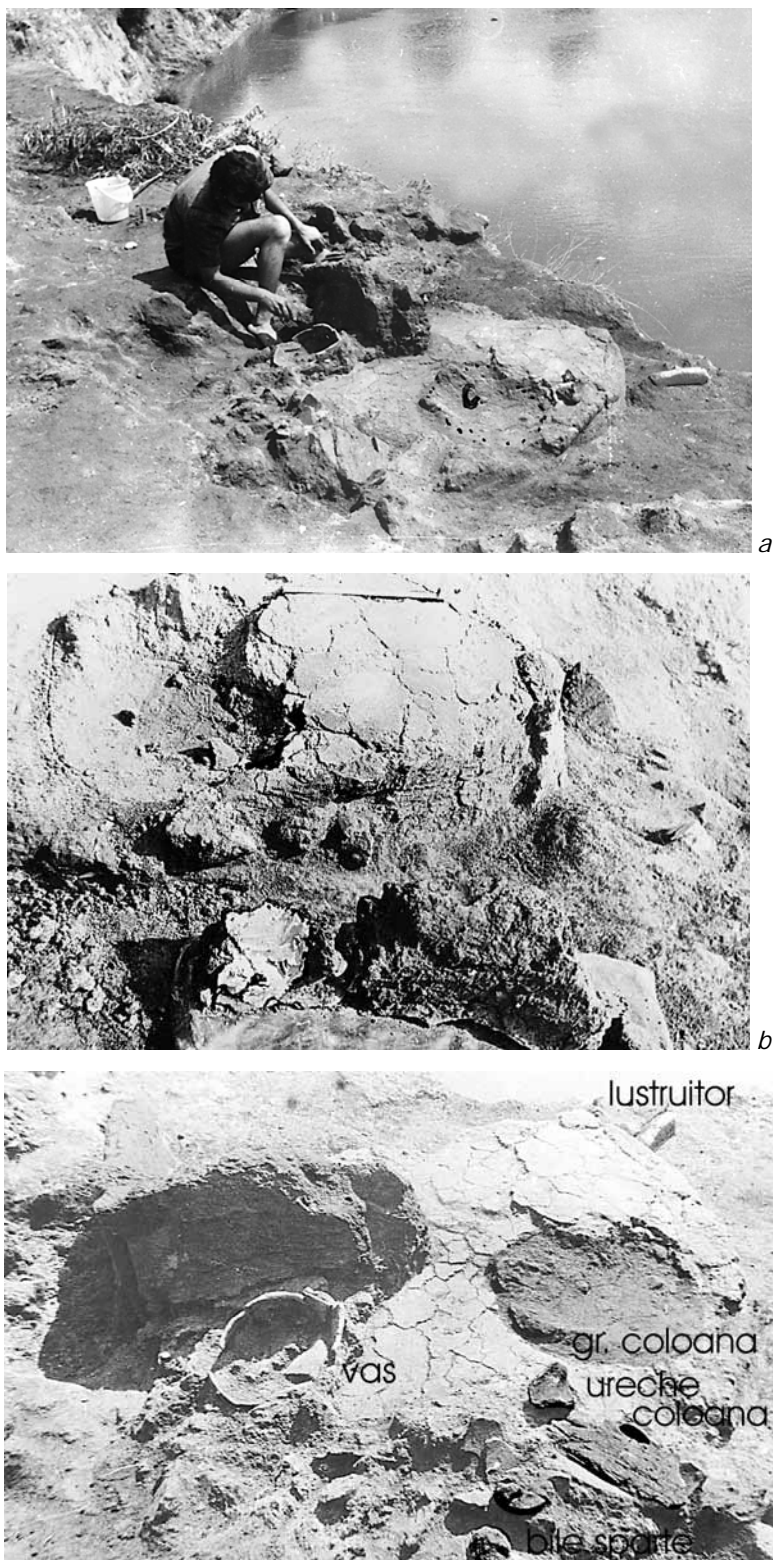

Fig. IIIb.185. Parja, P126, caseta cu vas spart în spate, cuptorul cu gaura de coloană

- un fragment de corn cu o bucată de craniu, piesă ce poate proveni de la capul de taur montat pe coloană.
- de la capul de taur s-a păstrat urechea din lut, o parte din frunte [și unul din coarne (stângul)].

- un vas mare de provizii era în partea din spate (spre N) a altarului, parte mai ridicată la nivelul vetrei cuptorului, în vreme ce partea din față (spre E) era la nivelul podelei locuinței 126. Altarul și unele vase au fost distruse prin lovirea cu bile mari de prătie (15 fragmente erau printre rămășiți și alte 11-14, din care unele sparte) pe podeaua altarului.

Altarul menționat are toate trăsăturile unui casnic, dar P126 se află și în imediata vecinătate a sistemului de fortificație, lângă o construcție considerată ca un posibil loc de veghe.

Distrugerea parții de răsărit a acestui altar de râul Timiș nu a permis observații legate de zona sa de acces și eventual existența altor obiecte. Credem că trebuie să fi imitat mesele altar din Sanctuarele 1 și 2.

Construcția 126 inițial pare să fi fost o locuință cu un cuptor cu vatră în față, cum apărea și în P154, P136 și altele. Apoi cuptorul este abandonat, bolta îndepărtată, iar pe vatră se montează o coloană, un stâlp înbrăcat cu lut, ce avea în partea superioară un cap de taur, de la care s-au păstrat doar câteva elemente (un fragment de corn cu o bucată de craniu, ca și resturi de craniu pe o bucată de lut), (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 287-289; fig. 262, P.I.2, fig. 29.2-4). După tipul de cuptor, construcția pare să aparțină nivelului 6 când asemenea cuptoare erau în funcție, sau poate ultimei părți a nivelului 6, când are loc distrugerea generală.

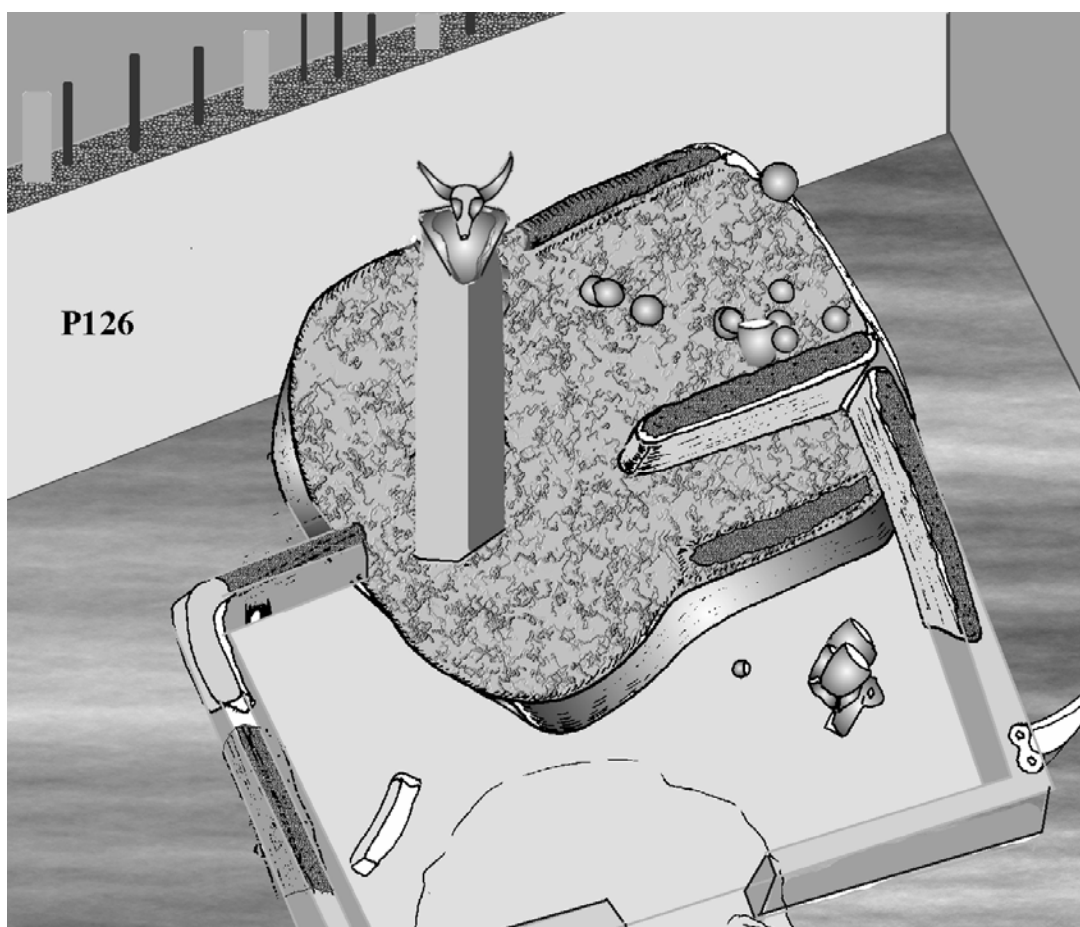

Fig. IIIb.186. Parja, altar casnic de cult, P126, reconstituire

În marginile cuptorului, după ce s-au umplut spațiul până la nivelul lui, au fost aduse marginile unor casete smulse de undeva care s-au montat la nivelul cuptorului realizându-se o nouă casetă, un fel de masă altar, cum era în Sanctuarul 2. Aceasta a fost distrusă cu prilejul incendierii așezării, iar peste casete au fost aruncate bile mari de prătie (18 întregi, altele crăpate, sparte: Lazarovici Gh. et alii 2001, P.I.2, fig. 29.2,4), amintind de situația constatată la locuința 9.

Unele piese, lustruitorul de ascuțit sau confecționat topoare [lefuite sau vârfurile de os [i un topor, trebuie puse poate în legătură cu ascuțirea unor arme (în acest caz topoarele), comunitatea fiind în stare de „război”, așa cum am mai menționat.

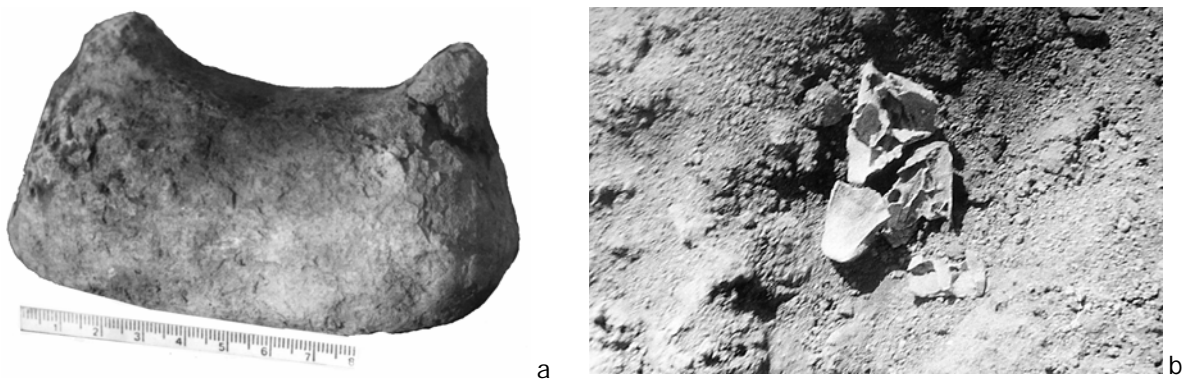

Fig. IIIb.187: Parja: a) bucraniu de lut; b-c) cranii de taur, P43 etaj

Bucraniile [i coloanele

De cele mai multe ori bucraniul este legat de coloană, coloana, pomul vieții, fiind acel *axis mundi* ce marchează legătura dintre Cer – Pământ (Dumitrescu VI. 1970b, 20, n. 14; 1974, 477, fig. 487/1; Monah D. 1997, 33).

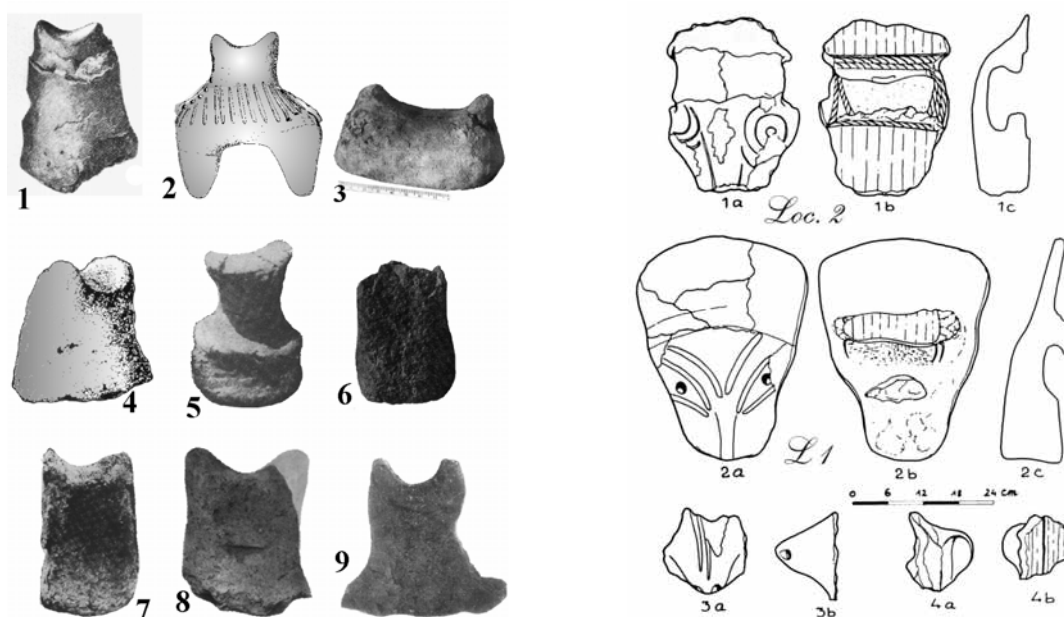

Fig. IIIb.188. Bucranii: a) 1-9; b) Kormadin (după Jovanović, Glisic 1961)

Un fragment de bucraniu de lut a apărut între rămăturile Sanctuarului 2 [și P20 (Casa Tribului)]. Piesa era în poziție secundară, nu [tim unde era amplasat, dar sigur avea un postament [și a fost refăcut o dată (are o lipitur)]. Două fragmente de crani de bovine arse provin din zona statuii monumentale (Bolomey 1988, 209), care a ars puternic (800-1000°C).

Inițial am crezut că este vorba de un suport pentru cap (Fig. IIIb. 188a/3). Forma cea mai apropiată este de bucraniu, mai ales că la Stara Zagora - *Spitalul municipal*, într-o încăpere erau mai multe asemenea piese ridicate la cca. 35-40 cm deasupra solului. Acelea aveau forma unei coloane terminate ca bucranii (Georgiev 1972, 11, fig. 2), situație recent întâlnită [și la Isaiia în sanctuarul din L7 (Ursulescu, Tencariu 2004, fig. 13; vezi și sanctuarele din cultura Cucuteni, Fig. VIe.87b) și în alte părți (Fig. IIIb.188).

Fig. IIIb.189. Parja, Sanctuar 2, coloana de sud

Bucranii din lut sunt cunoscute încă din neoliticul timpuriu, N. Kalicz [i P. Raczky (1981) s-au ocupat de adunarea [i interpretarea lor, aspect ce ne-a preocupat [i pe noi în legătură cu cele de la Parja (Lazarovici Gh. et alii 2001, 278-280; Lazarovici Gh., Lazarovici M.-C. 2006a). Față de situațiile [i bucraniile de la Parja, Kormadin, Gomolava, Vin. a. (vezi mai sus Kormadin), piesa la care ne-am referit (Fig. IIIb.188a/3) face notă aparte.

La Parja bucranii apar pe stâlpii de la structura etajului în P43, fiind lipite cu lut (Fig. IIIb. 187b-c), similare celor de la Kormadin (Fig. IIIb. 188b) din locuința 2 (Jovanović, Glisić 1961, ku. a. 1 [i 2; Jovanović 1991, sanctuar), de [i părțile de lut la noi nu s-au păstrat. Bucranii pe coloană este la Parja în Sanctuarul 2, în fața statuii monumentale (mai sus Fig. IIIb.145, 146, 148e) [i în P126, de la care, așa cum am precizat, s-a păstrat doar un corn [i urechea stângă a bucraniului taurului (Fig. IIIb.186).

Vatra de veghe

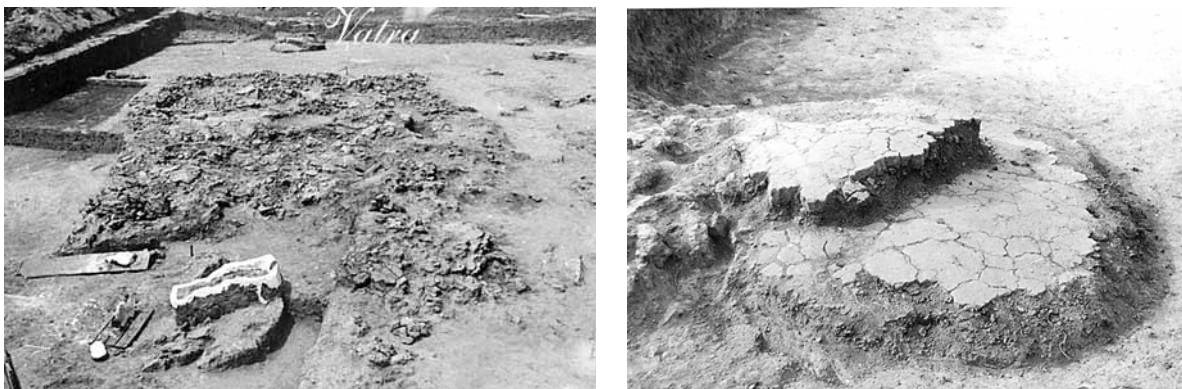

Fig. IIIb.190. Parja, vatra de veghe, loc public, la vest de sanctuar

În partea de vest, la cca. 3 - 4 m de intrarea în sanctuar, într-o mică piațet în aer liber, se afla o vatră mare de foc rotundă, cu trei etape de refaceri (etapa 3 era îndepărtată în imagine), care socotim că servea celor care asigurau supravegherea [i paza zonei sacre a așezării în timpul nopții [i pentru menținerea focului (de veghe), (Lazarovici Gh. et alii 2001, 1.2, fig. 28.4, 55.2; 95.6).

Ritualuri de cult, ritualuri de fundare

În marginea de vest a B26 se afla un trofeu de taur, depus împreună cu cenușă [i cărbune. Depunerea este legată foarte probabil de un ritual de fundare la ridicarea bordeiului, fie reprezintă resturile de la un banchet, trofeul fiind depus împreună cu cenușă. Asemenea ritual de fundare am întâlnit în cultura Vin. a., la Zorlenju Mare, unde a fost depus un trofeu de *boss primigenius*. Urmele unor banchete funerare [i numeroase depuneri de trofee, s-au constatat [i la Zau, la ridicarea unor construcții (vezi mai jos).

Bothros-urile

Fig. IIIb.191. Parja, bothros 121, depunere rituală

Sunt gropi de diferite dimensiuni al cărui rost principal este îngroparea și aducerea de ofrande divinităților subpământene legate de cultul nașterii, cultul *Mamei Primordiale* pământ și apă, divinitate pe care o cunoaștem ca fiind încă din primele texte scrise de mitograful din Summer (Krammer 1962, 140).

Groapa 121, Fig. IIIb.191

Groapa 121 (nivel 5b, Su11, c. 173B, a.– 85cm, cultura Banatului III - Tisa I) avea un diametru de 1 m și era adâncă de 10 cm. Nivelul la care a fost săpat conținea un strat subțire de cultură afectat din loc în loc de complexe Tiszapolgár. Dintre obiecte remarcăm fragmentele de la patru-cinci vase și două coarne (de cerb și taur).

Groapa este un *bothros*, fiind o depunere caracteristică de ofrandă. Fragmentul de corn de *Bos taurus* (posibil *Bos primigenius*), dar și cel de cerb ar putea fi legate de magia vântorii. Deosebit de interesantă este depunerea obiectelor, din care unele cu decor.

Puțurile și puțurile rituale

În diferite zone ale stațiunii au fost descoperite câteva puțuri.

Puțul 1, Groapa 9, Fig. IIIb. 192a

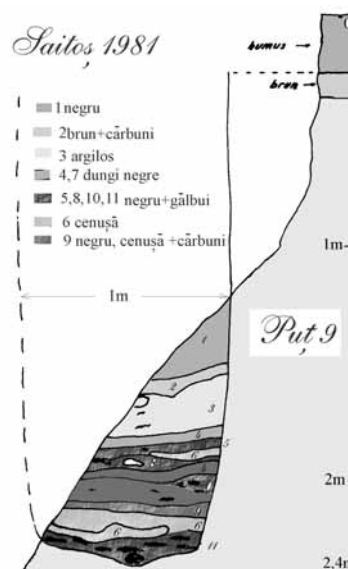
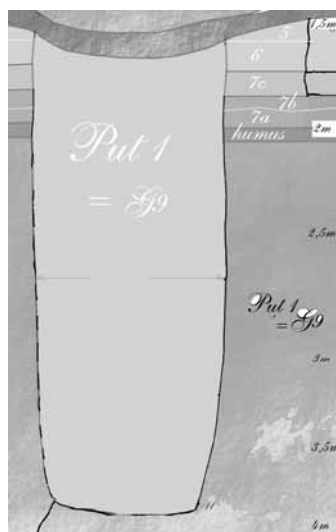

Fig. IIIb.192. Parja: a) Puțul 1 Groapa 9; b) Parja, Săitoș - La Vaci, puțul 2

În perimetrul Sanctualelor 1 și 2, cândva după dărâmarea Sanctuarului 2, dar înainte de depunerile din vremea culturii Tiszapolgár, a fost săpat un puț (gr. 9). Acesta putea servi pentru apă, dar nu cobora până la nivelul nisipurilor. Dimensiunile puțului erau de 3,8 x 4 m și diametrul de 0,90-1,10 m, mai larg la gură și cu fundul albiat. Materialul arheologic din umplutura sa arată că este săpat în vremea fazei IIC a culturii Banatului, fără ca umplerea să ne permită formularea unei ipoteze mai clare privind funcționalitatea lui. Puțul era amplasat pe spațiul fostelor sanctuare, ceea ce le era cunoscut locuitorilor de la Parja. În vremea culturii Tiszapolgár acesta era astupat, dar procesul de tasare continuă în vremea acestei civilizații, ceea ce presupune o astupare voită. Credem că acesta era activ în vremea **altarului de sud** (mesei - altar P2) care se afla în imediata vecinătate și cu care funcționează în aceeași vreme. Mai sus am amintit Bordeicul 26 din nivel 7a, care avea cenușă și un trofeu de taur depus într-o mică gropișă în perimetrul bordeiului, puse în legătură cu un **ritual de fundare**.

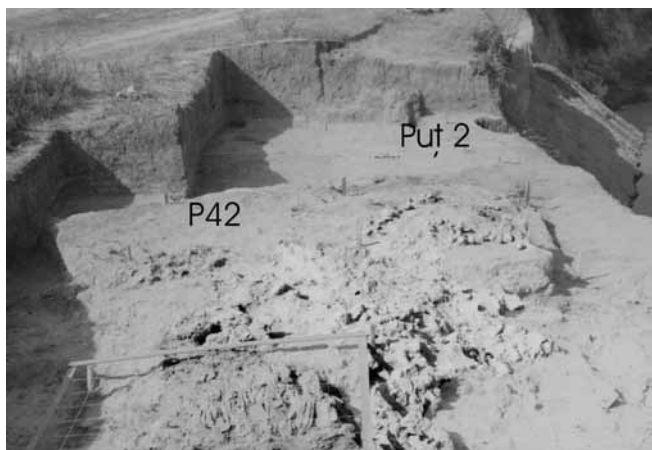

Fig. IIIb.193. Parja, puțul 2

Parja - *La vaci* (șăiță), Fig. IIIb.192b

În cotul râului Timiș, în amonte de stațiune, pe celălalt mal, la cca. 100 m, aproape de cotul următor, a fost descoperit un puț cu mai multe straturi de cenușă și cărbune, motiv pentru care a fost considerat un puț ritual, un *bothros* (Lazarovici Gh. 1990-1991, 23, fig. 1, 14, 34). Acesta se leagă de arderea și purificarea prin foc (procedeu întâlnit în altarul C, din Sanctuarul 1). În vecinătate era alt puț, mai larg și mai puțin adânc, în care a fost găsit chiar pe fund o bază de craniu uman. Desigur este vorba de o depunere rituală (cercetare, observații și coecturi ale lui Fr. Resch, față de volumul Lazarovici Gh. et alii 2001, I.1, 286-287).

Pu] de ap], Pu]ul 2. În vecin]tatea complexelor P40-43, la marginea locuin]ei 117 a fost preparat un alt pu], lat la gur] de 1,20 m, adânc de 1,80 m, la fund de 0,7 -0,8 m. Nivelul de la care a fost s]pat pu]ul nu era prea clar, dar apreciem c] era contemporan perioadei de func]ionare a complexelor lâng] care se afla (P42 [i P 117), deci pe durata nivelelor Par]a 7c-6. Acesta, credem c] aveau menirea de a aduna apele pluviale, care prin decantare [i purificare putea fi folosite ca ap] potabil] (purificare cu pietre înro]ite, procedeu folosit în Maramure] pentru dezinfectarea vaselor [i purificarea lor). În el au fost descoperite pu]ine materiale arheologice.

Locuin]a 117

În perimetrul acesteia, pe latura de est au fost descoperite trei complexe deosebit de interesante, pu]ul 2 (a c]rui gur] era la nivelul ultimei podele), depozitul ceramic [i groapa de de]uri (Fig. IIIb.196c)

Depozitul ceramic

Un alt complex din cele men]ionate, ce atrage aten]ia prin con]inutul s]u [i prin materialul descoperit, este „Depozitul ceramic”, numit astfel deoarece fragmentele ceramice au fost depuse unele peste altele direct, f]r] p]mânt între ele. Aceasta situa]ie las] impresia c] piesele au fost adunate de undeva dintr-un loc special [i depuse apoi aici. Ele au fost publicate de C. Germann [i Fr. Resch (1981; Radu et alii 1974; Lazarovici Gh. et alii 2001, 34-35).

Complexul (3 x 0,70 x 0,5 m) a fost semnalat la metrul 153 în prim]vara anului 1970, dup] retragerea apelor. În vecin]tatea sa a fost descoperit] o lam] de silex de mari dimensiuni. Din punct de vedere stratigrafic, groapa apar]ine ultimei etape de func]ionare a complexului P117 (vezi mai jos stratigrafia lui P117), ca de altfel [i pu]ul 2.

O situa]ie apropiat] o reprezint] groapa 63 din Sanctuarul 1, al c]rei con]inut pare s] reprezinte inventarul unui complex de cult, adunat din cine]tie ce motive [i depozitat în acea mic] groap] temporar sau definitiv, cu rol votiv. Inventarul depozitului men]ionat ar putea]ine chiar de Locuin]a 117.

Groapa 63 se întindea pe o bun] parte din]]imea locuin]ei 117 (3 m x 0,7 x 0,5), a c]rei platform] avea mai multe niveluri de refacere, situa]ie rar întâlnit] la complexe obi]nuite. În „Depozitul ceramic” au fost descoperite cca. 650 de obiecte (Germann, Resch 1981): ceramic]; un obiect microlitic din silex; dou] obiecte de piatr] (r]â[ni] [i zdrobitor); trei unelte de os fragmentare (c]rlig de undi], spatul], sul] de os); 9 obiecte de cult din care [ase capace de vas, un idol [i o aplica]ie antropomorf]; o bil] de pra]tie, o greutate pentru plasa de pescuit [i 74 de resturi faunistice (printre care: o copit] de la un animal mic, o mandibul] de câine, un maxilar de porc domestic, o mandibul] de oaie etc.; determin]ri f]cute de Fr. Resch [i C. Germann).

Pe de alt] parte, acel complex nu avea pe niveluri de refaceri materiale ceramice, decât cu totul sporadic, probabil aflate în pozi]ie secundar]. Credem c] depunerea obiectelor, care au servit ca inventar acestui complex a fost determinat] de un rost votiv.

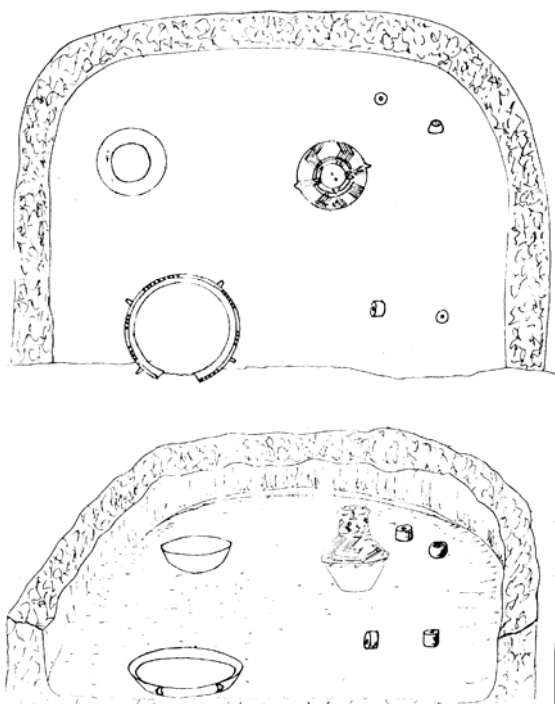

Fig. IIIb.194. Parja, groapa de de[uri

Ceea ce frapeaz\ la capac sunt ochii, care spre deosebire de cei vin.ieni ce redau de obicei ochi apotropaici, cei specifici culturii Banatului au [i diferite tipuri de incizii (Resch 1991, 186, 191 tabel, *Augen*).

Studiul lui Resch despre capacele de la Parja, \n care prezint\ peste 180 de exemplare descoperite \n diferite perioade de timp, este semnificativ [i reprezint\ un model analitic de tratare a unei categorii de piese.

Ceramica are elemente specifice cultu-rii Banatului (IIB), dar exist\ [i un fragment ceramic de import, apar\in\nd culturii B\ukk (Germann, Resch 1981, 28, 12.4). \n ceea ce prive[te reparti]ia categoriilor ceramice ea se prezint\ astfel: ceramic\ fin\ 60%; 14% semifin\; 26% uzual\ . Predomin\ spe-cia cenu[ie, cca. 60%, din care 30% este cea fin\ . Aceste propor]ii se apropie de cele de la ad\ncimile de -150 -160 cm (vezi Kalmar, Corbu 1990, 102, fig. 7). Acela[i lucru \il indic\ datele stratigrafice (Germann, Resch 1981, 30).

Atrage aten]ia \n mod deosebit amfora cu capac, de cea mai bun\ factur\ vin.ian\ dup\ past\, form\ \u0219i decor (Fig. IIIb.195). Decorul de pe capac continu\ pe vas.

Fig. IIIb.195. Parja, amfora din „Depozitul ceramic”

„Groapa de de[uri” a fost sesizat\ la m. 156, \n prim\vara anului 1970, dup\ retragerea apelor. Aceasta se afl\ \n imediata vecin\tate a complexului P124C, fiind chiar la limita de est a acestuia [i t\nd o parte din platform\ . Groapa pornea de la -105 - 120 cm, iar

deasupra ei se observa pământ aruncat din sãpãtura lui J. Miloja. Groapa prezenta în plan, la nivelul platformei (PLM.156. 2 marcaj G [i linia întrerupt]), urmele a douã feluri de umplere, deosebiri fiind legate doar de densitate.

Dimensiunile ei nu au putut fi apreciate exact, ea fiind tãiatã parțial de mal. Lãjimea este de 1,2 - 1,4 m, iar adâncimea de 1,2 m. Groapa era patrulaterã cu marginile rotunjite (PLM.156.2, marcaj G), iar în profilul ei, spre margine se observa o aglomerare a cioburilor (PLM.156.5). În groapã au fost descoperite fragmente ceramice aparținând culturii Szakálhát. Groapa se aflã în vecinãtatea mai multor complexe ce dãinuie din nivelele 7a sau 7b pânã în 6. Complexele sunt completate cu noi încãperi sau etaje, dar una din locuințe pãstreazã arhitectura [i dimensiunile, podelele fiind refãcute de cinci-șapte ori.

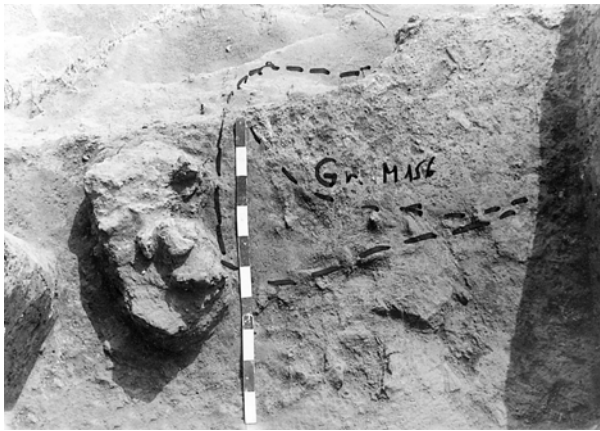

Fig. IIIb.196a-b. Parja, complex 117 (P126)▲;
b) groapa de la M. 156 (localizare în Fig. IIIb.196c jos)►

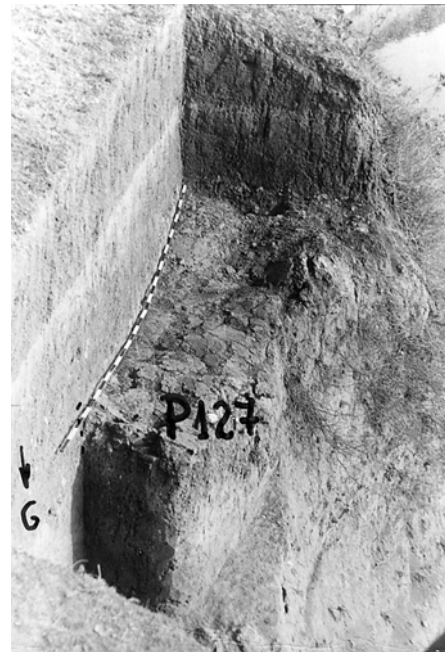
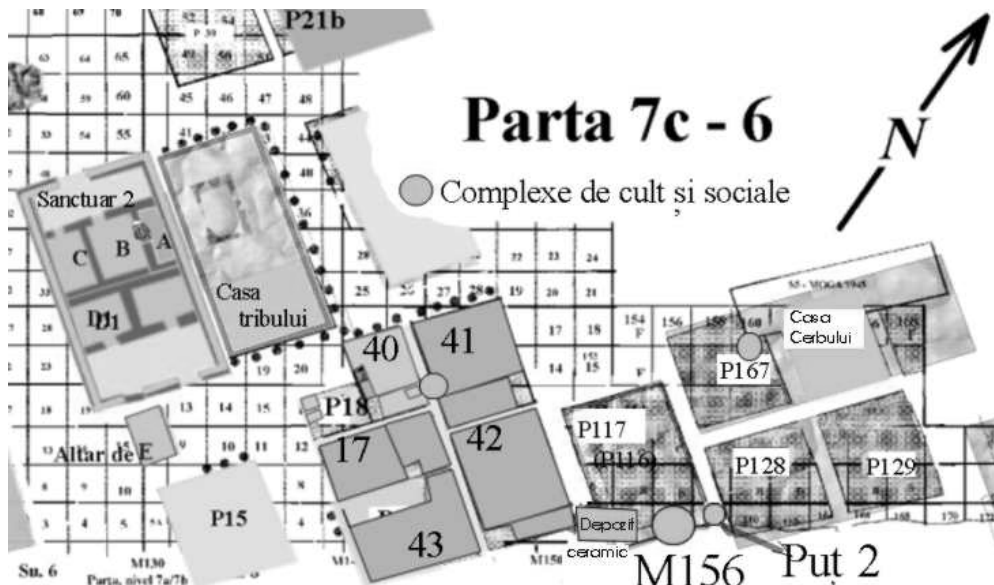

Fig. IIIb.196c. Parja, zona P117, depozitul ceramic, groapa de de[eu]ri, pu[un]ul 2▼

Sceptrul

Un obiect deosebit, legat de cultul bucraniului, al capului de taur este cel descoperit la Parja de Milan Topolovcici, publicat ca sceptru de Fl. Dra[ovean (Dra[ovean, Topolovcici 1989).

Fig. IIIb.197. Sceptrul bucraniu de la Parja

Din p\cate nu se cunosc condi]iile descoperirii, dar sceptrul de fa] reprezint\ o pies\ deosebit\ legat\ de ritualurile de cult, de simbolurile p\strate [i purtate de p\r]i ale „staff”-ului social-religios.

Analizând piesa Fl. Dra[ovean a conturat un orificiu pe care aceasta era fixat\, sugerând astfel un model posibil [i interesant. Aspectul de bucraniu al sceptrului se observ\ foarte clar [i a fost subliniat [i de Fl. Dra[ovean, chiar dac\ din p\cate coarnele sunt rupte. În aceast\ situa]ie, o asemenea pies\ reprezint\ un **sceptru al unui preot sau preotese**, legat de ritualuri ale fertilit\]ii [i fecundit\]ii practicate în sanctuare, dar [i în numeroase complexe, în special în acele „blocuri”.

Obiectele descoperite în gropi de cult (*bothros*), depunerile [i oferirile pe altare sau în sanctuare arat\ obiceiul de a pune obiecte, p\r]i de obiecte, materiale, vase [. a., cele mai multe cu un caracter simbolic. Iconografia sau asocierea elementelor permite uneori, descifrarea unui asemenea rost sau a unora apropiate. Chiar dac\ semnifica]ia real\ a iconografiei ne scap\, ea poate fi mai mult sau mai pu]in intuit\, având în vedere func]ionalitatea ca simbol, stabilit\ cel mai adesea conven]ional, dar repetarea acestui simbolul devine un argument redundant (Rutkovski 1986, 13-14).

Toate acestea se leag\ de vechi rituri agrare asociate cu misterul vie]ii vegetale. Depunerea unor obiecte de cult în gropi le fere[te pe de o parte de profanare, pe de alt\ parte se leag\ de ceea ce definea M. Eliade ca „*misterul na[terii, mor]ii [i rena[terii*” identificate în ritmurile vegeta]iei (Eliade 1981, 42).

Fortificațiile

Cercetările de la Parja au arătat existența unui sistem de fortificație natural (coturi de râu), căruia i s-au adăugat un altul antropoc, format din 4-5 palisade și 4 anjuri ce funcționează concomitent pe latura de nord. Pe latura de sud a fost cercetat doar o palisadă (zona nu a mai putut fi în continuare cercetată, deși mai sunt 40-50 m până la vechiul curs de râu).

Sistemul de fortificație de la Parja ni se pare a fi cel mai dezvoltat din regiunea nord – dunăreană, până la cercetările și prospecțiile de la Uivar (Schier, Drașovean et alii 2004; 2005, 41, fig. 36; Becker 2004) care arată dimensiunile unor astfel de lucrări și cât de departe de realitate este cercetarea noastră față de asemenea prospecții. Investigațiile de la Parja au mai relevat existența unui sistem de fortificații în eneolitic, în vremea culturii Tiszapolgár (Lazarovici Gh. 1990b, 96, 4/4; Lazarovici Gh. et alii 2001). La fel la Iclod, abia după 20 de ani de săpături au fost găsite alte anjuri deși le bănuiam (vezi mai jos).

Fig. IIIb.198. Parja, prospecțiuni suprapuse peste imaginea aeriană

De altfel V. V. Morariu a făcut mai multe prospecții la Parja în zona sistemului de fortificare. Astfel, prospecția peste anjurile din zona de nord, pe malul Timișului, marcată ca **P[an]** (Morariu et alii 2001, 48 și urm.; fig. 15 și 28) a surprins doar ultimul an, celelalte erau ecranate de un strat de nisip gros de 1 m. În alte profile, P1, P3-P4, din zona numită Tabăra arheologică prospecțiile aveau menirea să surprindă curbele anjurilor. Unele fiind în lungul lor nu au dat semnale deosebite, profiluri de an apar în P1 la metrul 35, P2 la m.

32-40, P4 la m. 40 (*Ibidem*, 48-49, fig. 23-24). Prospectările s-au făcut și la vest de dig, unde au fost profilele P1*, P2* și P3*. Profilul 1 a surprins marginea de nord a albiei, de la metrul 0 la 20 m, apoi are o serie de minime și maxime specifice unei zone „liniștite”; pe la m. 30-55, au fost surprinse mai multe anomalii, poate cei 25 m de fortificații cât și [an]jurile, deși acolo erau în diagonală (ar fi fost mai bine să fie transversale) și nu știm concret care este situația (*Ibidem*, 50, fig. 25). Profilele P2* și P3* în zona de sud, între metrii 280-300 surprind alte anomalii în zone „liniștite” specifice celei de [an]uri (*Ibidem*, marcaj prin linia punctată 2 și linia subțire 3). În zona centrală sunt anomalii foarte puternice (de la 48.000 la 60.000 nT) între metrii 130-260, ceea ce corepunde zonelor de locuințe (*Ibidem*, fig. 25).

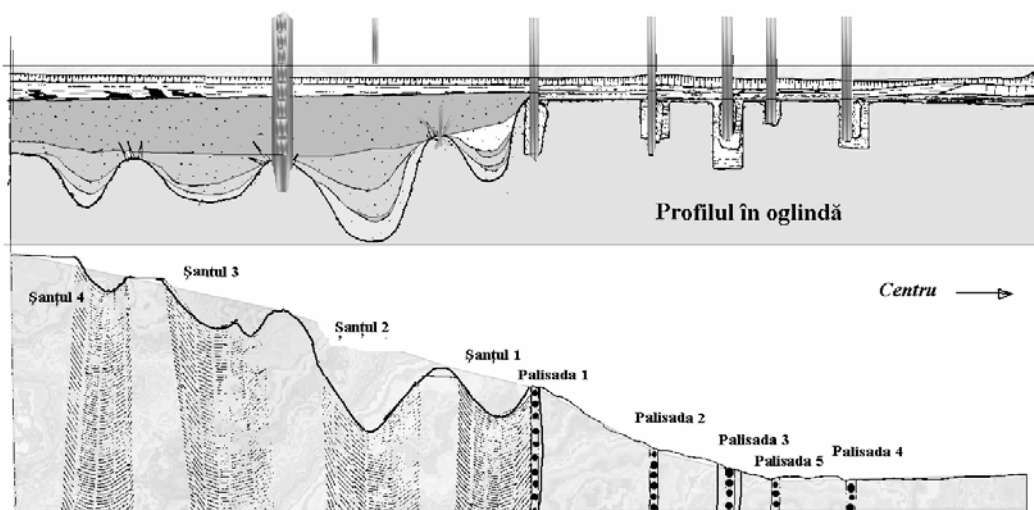

Fig. IIIb.199. Parja, sistemul de fortificații din marginea de N a stațiunii; jos planul, sus profilul

Fig. IIIb.200. Parja, Fr. Resch cercetând malul, zona L 136

Datorită metodelor de măsurare prin profile și a interpolării, imaginile nu sunt de mare acuratețe, dar confirmă traseele logice presupuse. La vest, în afara digului, prospectările au surprins în lung [an]jurile, dar și vechile cursuri de râu. Lipsa unor săpături în acele zone nu au permis confirmări sau posibilități de interpretare.

Sistemul de fortificație neolitic de la Parja este complex, constând dintr-un sistem de palisade sau garduri și [an]uri. Întregul sistem, cercetat pe cca. 40 m, arată grandiozitatea lucrărilor de fortificare de la Parja.

Nu mai puțin importante sunt cele din epoca cuprului, din vremea culturii Tiszapolgár (vezi mai jos epoca cuprului).

Palisadele

Au fost cercetate patru palisade [i un sistem de sprijin la palisada 3, sau o palisad\ din lemn.

După una din campaniile de săpături, Fr. Resch controlând malul râului, după viituri mari, pentru identificarea de complexe [i materiale mai deosebite, a semnalat primele [an]uri, fotografiind cotul cu [an]uri. Aceste informații au stat la baza publicării studiului despre fortificațiile neolitice [i cele referitoare la Parja (Lazarovici Gh. 1990a; mai ales 1990b, 97 fig. 4, unde groapa *Gruben* era de fapt [an]ul al treilea, schi)a era după imaginea fotografiat\; Lazarovici Gh. et alii 2001, l.2 fig. 101.1), (Fig. IIIb.203).

Palisada 1, de pe marginea [an]ului 1, era format\ dintr-un [an]ule] în care erau înfip]i stâlpi [i pari intermediari; la **palisada a 2-a** [i a 3-a (probabil) [n]ule]ul este mai lat [i con]inea lut galben b\t\torit, care continua [i la suprafa]\, p\strându-se pe cca. 10 cm în\]ime. La o îndelungat\ uscare a straturilor s-a observat c\ acestea erau ziduri de lut armat cu o structur\ de stâlpi [i bârne; **palisada a 3-a** apare la metrul 210,90, având la metrul 209,50 un gard intermediar pentru un sistem de sprijin, un drum de rond în interior, sau, poate, sisteme de paz\ (turnuri, platforme de lemn); **palisada a 4-a** de la metrul 206,70 este format\ din stâlpi verticali dispu[i la distan]\ de cca. 50 - 60 cm unul de altul. Dou\ gropi de stâlpi apropiate, a c\ror apartenen]\ nu a putut fi precizat\, se aflau la metrul 204,40: ele ar fi putut apar]ine altei palisade sau unui sistem de acces la palisada a 4-a; în zon\ nu erau alte complexe, existând un spa]iu gol până\ la prima locuin]\ de la metrul 200.

Palisadele de sud au fost descoperite la circa 25-30 m de marginea de sud a râului, la circa 3 m adâncime. În acea zon\ marginea de sud a a[ezării cobora spre vechiul curs de râu (Fig. IIIb.198). Este singurul element cercetat de noi acolo pentru epoca neolitic\ . Pentru epoca cuprului era un [an] de palisad\ mai ridicat cu 1 m.

Fig. IIIb.201. Parja: a) palisada de S [i panta care urc\ spre centrul sta]iunii; b) detaliu. In spatele palisadei sunt dou\ gropi de mari dimensiuni, ce pot]ine de un foi]or de supraveghere pe deasupra sistemului de fortificare; terenul fiind în pant\, era dificil de supravegheat zona din afara lui

Fig. IIIb.202. Parja, cotul râului, imagine cu [an]urile înainte de s\pare

Fig. IIIb.203. Parja, [an]urile 2-4

Depunerile recente de nisip aveau [i aici peste 1 m adâncime, ceea ce arat\ existen]a unei pante naturale a solului, spre marginea veche a cursului de râu, la marginea tellului, ca [i pe latura de nord, la [an]urile 1-4.

În această parte era un spa]iu lung de cca. 30 m de la ultimul complex [i pân\ la primul sistem de fortificare, loc în care comunitatea neolitică î[i]inea animalele. Când s-a preparat fundul s\p\turi am g\sit numeroase gropi de copite de vite, la diferite adâncimi, pe o grosime de cca. 25 cm.

Palisada de aici consta din trunchiuri mari de copac înfipte unul lâng\ altul, ce mergeau pe direc]ia SV-NE.

{an]urile

{an]urile au centrul (fundul [an]ului) la: metrul 216,5 - [an]ul 1; metrul 220,65 - [an]ul 2; metrul 227 - [an]ul 3, iar [an]ul 4 la metrul 231. Ultimul [an] avea marginea exterioar\ la metrul 235.

Primul [an] pornea imediat de la marginea ultimei palisade (1) [i avea centrul la metrul 216,5; primul [an] avea adâncimea de 1,80 m [i l\rgimea la gur\ de 3,60 - 3,70 m. {an]ul avea profilul în „S” [i era mai pu]in adânc decât urm\torul.

{an]ul al doilea ({an]ul mare) avea adâncimea de aproape 3 m [i deschiderea la gur\ de 4,5 m, iar centrul la metrul 220,65. Vârful dintre dou\ [an]uri, în vremea noastr\, nu se mai p\streaz\.

Fig. IIIb.204. Parja, sistem de gard între [an]ul 3 și 4

[an]urile aveau pereții drept și în fundul albiat, dovadă a folosirii îndelungate și a unor curșuri succesive. [an]urile sunt săpate în pământul galben; escaladarea marginilor [an]ului, pe vreme ploioasă sau cu picioarele ude sau umezite este foarte dificilă, mai ales la [an]urile 1 și 2. Mai mult, palisada 1 este chiar pe marginea [an]ului 1, încât cel care este în [an] nu are nici o posibilitate de prindere pentru a ieși de aici. Semnalăm prezența unor bile de prătie, de mari dimensiuni, înfipte în icul dintre cele două [an]uri. Felul cum au fost descoperite ne permite să ne gândim că acestea au picat într-o vreme când [an]urile erau pline cu apă și s-au putut afunda în lutul moale, altfel, în mod normal, s-ar fi rostogolit spre fundul [an]ului. În stratigrafia [an]ului se constată etape de refaceri, precum și perioade în care apa din [an] a scăzut și a apărut o vegetație de baltă, sau un strat de humus.

[an]ul al treilea, cu profilul în formă de "U" sau "W", rotunjit de vremuri, avea gura largă de 5,5 m și adâncimea de 2,5 până la 3 m, cu centrul la metrul 227. Ar fi posibil ca [an]ul să fi fost curățat și adâncit, fără a respecta întocmai vechiul traseu și din această cauză ar fi apărut în forma de "W".

Pe icul dintre cele două [an]uri la cca. 1,2 m erau găuri de stâlpi masivi ce permit montarea unui gard de bârne orizontale (vezi Fig. IIIb.204a-b, refacerea sistemului).

Materialele ceramice din umplutură aparțin culturii Banatului, astfel: chiar pe fund (la -3,75 m) sunt numai cele din etapa IIC - IIIA, deci din perioada ultimă de funcționare; la prima depunere de humus (la -3,50 m) sunt doar materiale din fazele IIB și IIC (bandă meandrică incizată, lată (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 42/5) și o cupă sau pahar, evoluat (Lazarovici Gh. et alii 2001, I.2, pl. 42/15), ceea ce ar corespunde unei perioade de funcționare, de secare a apei din [an] și apariția unei vegetații.

Fig. IIIb.205. Parja, vedere de la {aito[(La Vacii spre sistemul de fortificare

[an]ul al patrulea avea 2,60 m adâncime [i cca. 3 m la gur\, fundul rotunjit cu centrul la metrul 231. Pe fundul [an]ului (la -3,8 m) sunt numai materiale din fazele IIB [i IIC.

În umplutur\, mai sus (de la -3,6 la -3 m), sunt materiale amestecate din fazele IIB (mai pu]ine), IIC (mai numeroase) [i unele din IIIA. La -2,75 m apar primele materiale Vin. a.C [i de influen]\ Vin. a.C, etap\ ce]ine de ultima perioad\ de func]ionare. În toate [an]urile s-au g\sit între cinci-șapte perioade mari de *depuneri*. În primele trei-patru perioade au loc mari scurgeri (în ap\ de pe maluri înapoi în [an]. Pe toat\ grosimea acestor depuneri se g\sesc scoici de râu, mai ales pe fundul [an]ului, dar [i pe margini. Prezen]a scoicilor nu este rezultatul consum\rii [i arunc\rii lor, ci a vie]uirii lor, în unele perioade, în apa din [an]uri. De altfel, depunerile de p\mânt galben de pe fundul [an]ului, sau de pe margini, sunt amestecate cu scoici [i mâl [i mai rar se g\sesc resturi organice. La [an]uri se observ\ **unele perioade de mari repara]ii** când se schimb\ panta, profilul sau unghiurile, lucru sesizabil mai u[or la [an]urile largi, ca în cazul [an]ului 3.

Pe creasta dintre [an]uri se constat\ uneori, mai ales între [an]ul 1 [i 2, urme de]\ru[i (]\pu[e] înfip]i în cele mai variate direc]ii, lega]i între ei [i înveli]i, foarte probabil cu spini, formând, astfel, un gen de "arici" pentru a îngreuna trecerea atacatorilor peste [an]uri. Nu este exclus\ nici posibilitatea ca asemenea spini [i]\pu[e s\ fi fost înfip]i [i pe fundul [an]urilor, f\cându-le, astfel, aproape de netrecut.

Reconstituirea sistemului de fortificare

Așa cum s-a precizat la publicarea monografiei despre Parja (Lazarovici Gh. et alii 2001, 197, fig. 161 [i urm.) sunt patru-cinci palisade. Asta deoarece un gard mai mic era între palisada 3-4. Am reconstituit [i am pus stâlpi în gropile de pari în func]ie de dimensiunile acestora, dar nu trebuie s\ uit\m c\ la adâncime stâlpii erau mai sub]iri (fiind ascu]i]i [i ar[i s\ nu putrezeasc\ [i înfip]i unii lâng\ al]ii.

Abandonarea sistemului de fortifica]ie are loc cândva în ultima perioad\ de locuire neolitic\ de la Parja, probabil în vremea fazei IIIA a culturii Banatului, fapt care ar putea fi

pus în legătură cu așezarea purtătorilor culturii Vin. a, faza C, pe terasa vestică a Timișului (stațiune situată la numai cca. 200 m de așezarea 1, pe tell-ul 2) și chiar în unele complexe din tell-ul 1.

Sisteme asemănătoare, contemporane sunt în Bulgaria, în mai multe stațiuni (Ovarovo, Poljanica [a.: Todorova 1973]. Acolo sistemele sunt înscrise cu ziduri de lemn învelite în lut, ca în cazul palisadei 3 de la Parja. Apariția fortificațiilor denotă existența unor relații economico-sociale ce impuneau separarea pe triburi, centre religioase, economico-sociale.

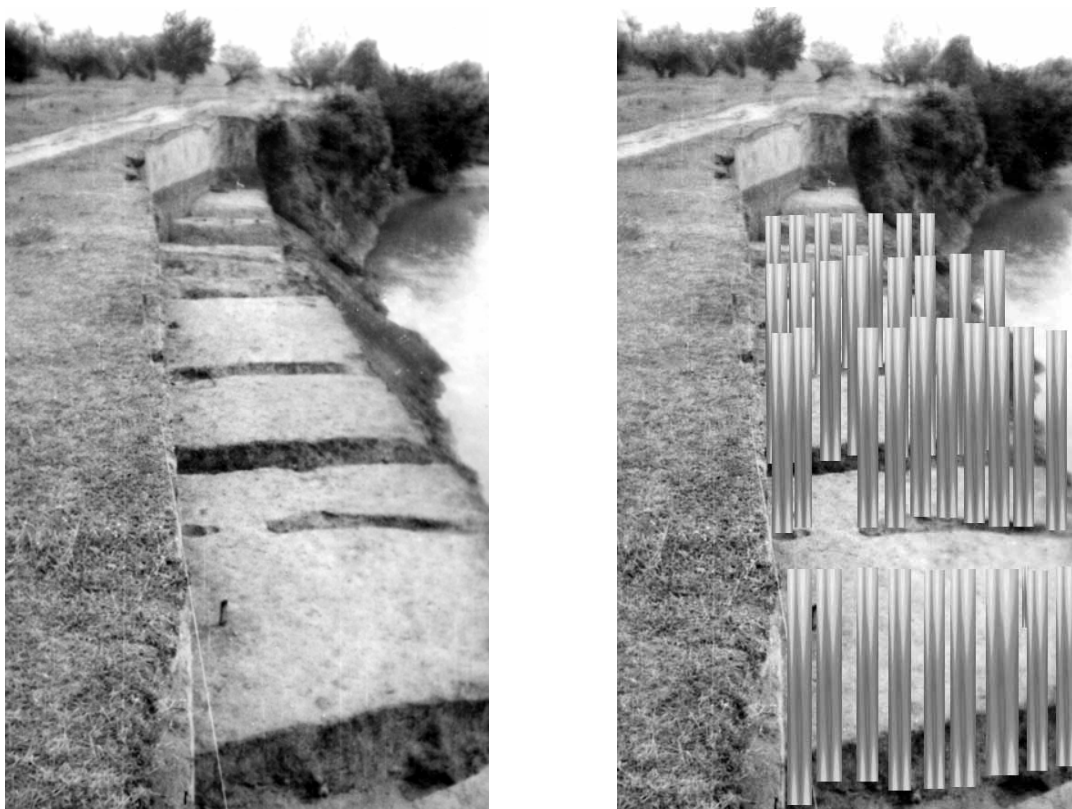

Fig. IIIb.206. Parja, palisadele: a) ▲ vedere spre nord; b) reconstruire ▲

Analogiile cu fortificația de la Iclod ne permit, într-o oarecare măsură, reconstituirea celei de la Parja. Șanțuri duble sunt cunoscute și în alte părți la Alheim, Bylany, Kunzing, Suceveni [a. (Müller-Karpe 1974, pl. 470B; Becker, Petrasch 1984, 32; Becker et alii 1985, 41; Pavliș 1984, 74-76, 78, 80; Petrasch 1986, 231, fig. 3). Palisade duble, triple sau mai multe, sunt cunoscute și în alte stațiuni (*Tagung Befestigte* 1990, 73, 75, 126, 198, 221-223, 376, 378, fig. 14/4), dar niciieri la nord de Dunăre nu cunoaștem un sistem asemănător cu cel de la Parja.

La sud de Dunăre, în eneoliticul timpuriu din Bulgaria - ce corespunde etapei de sfârșit a neoliticului mijlociu și târziu de la noi, sau cu finele etapelor II ale neoliticului dezvoltat (etapa I fiind contemporană cu neoliticul timpuriu; etapele II fiind contemporane cu civilizațiile ale neoliticului mijlociu, iar etapele III cu neoliticul târziu), deci unor orizonturi contemporane cu cele de la Parja (nivelele 6) - există mai multe stațiuni neo-eneolitice fortificate la Ovarovo, Târgoviște, Polianica, Nova Zagora (Todorova 1976, 34-37; 1988; Todorova, Vaisov 1993, 155 [și urm. fig. 15).